

Demian Papo,¹ Hrvoje Potlimbrzović²

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Lorenza Jägera 9, HR–31000 Osijek

¹ dpapo@ffos.hr, ² hpotlimbrzovic@ffos.hr

Marijan Petras: **filozof odgoja, filozof kulture i filozof tehnike**

Sažetak

Osim o logici i esteticima, opus hrvatskog filozofa Marijana Petrasa (1912.–2004.) obuhvaća i zapise o odgoju, kulturi i tehnici. Svoja promišljanja o tim trima disciplinama Petras je zabilježio u sljedećih šest članaka: »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« (1936.), »Kultura i odgoj« (1940.), »Filozofija u srednjoj školi« (1941./1942.), »Problematika pedagoške psihologije« (1943.), »Gradivo i oblici odgojne nastave« (1944.) te »Odgoj i tehnika« (1962.).

U svih tih šest spomenutih članaka zastupljena su Petrasova očitovanja o odgoju. Ona su redovito obilježena potragom za biti odgoja, potragom za biti odgojne funkcije i fenomenološkim propitivanjem utemeljenosti pedagogije kao samostalne znanosti. Stavove o kulturi Petras je pak izložio u trima člancima: u članku »Kultura i odgoj«, u članku »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« i u članku »Odgoj i tehnika«. U njima je kulturu sagledavao u njezinu odnosu prema odgoju, tehnici i filozofiji, pri čemu je zaključio da je za uspostavu kulture najvažnija filozofija. Promišljanja o tehnici Petras je objavio u članku »Odgoj i tehnika«. U njemu je pisao o pozitivnim i negativnim učincima tehnike na pojedinca, društvo i prirodu. Te učinke pritom je, jer se zalagao za što humaniji pristup tehnici, sagledavao iz etičke i odgojno-obrazovne perspektive.

Dakle, Petras nije bio samo logičar i estetičar. Zbog sadržaja i naravi stavova koje je izložio o odgoju, kulturi i tehnici, opravdano je zaključiti da je bio i filozof odgoja, filozof kulture te filozof tehnike.

Ključne riječi

Marijan Petras, filozofija odgoja, filozofija kulture, filozofija tehnike

1. Uvod

Hrvatski filozof Marijan Petras (1912.–2004.) napisao je i objavio brojne radove koji dosad, nažalost, nisu istraženi sustavno i kojima nije pridana primjerena pozornost. O neistraženosti njegova opusa svjedoči i, uostalom, podatak da nijedan dosadašnji istraživač hrvatske filozofske baštine o Petrasovim promišljanjima nije ponudio odredbe koje bi bile objelodanjene u tekstu koji bi u cijelosti bio posvećen Petrasu. Usprkos tome, danas ipak raspoložemo informacijama da je Petras bio filozof kojega su redovito, pa čak i isključivo zaokupljale teme iz logike i estetike. Međutim, te prosudbe zasnivale su se na proučavanjima tek triju njegovih radova. Prvi od njih bila je Petrasova doktorska disertacija iz logike naslovljena *Teorija suda* (1935.), koju su analizirali Jonče Josifovski i Srećko Kovač. Oni su izvijestili da

1

Jonče A. Josifovski, *Teorijata na poznanieto i formalnata logika kaj Jugoslovenite od XIX*

vek do II svetovna vojna, doktorska disertacija, [s. n.], Skopje 1964., str. 308.

među najvažnija obilježja Petrasove logike spada naglašavanje voljnog momenta pri suđenju.¹ Drugi Petrasov rad bio je članak »Estetsko područje« (1942./1943.), koji je obradio Zlatko Posavac koji je zaključio da je Petras u očitovanjima o estetskoj problematici pribjegao subjektivističkoj perspektivi te da je bio utemeljitelj fenomenološke estetike u Hrvatskoj.² Treći je bio Petrasov članak »Filozofija u srednjoj školi« (1941./1942.), a kojem je dosad posvećeno tek jedno izlaganje na znanstvenom skupu. Održao ga je Tonći Kokić, koji se usmjerio na Petrasova očitovanja o ulozi logike u srednjoj školi.³

Ali Petras nije bio samo logičar i estetičar, nego je bio usmjeren i na istraživanje hrvatske filozofske baštine. Naime, za *Hrvatsku enciklopediju*, koju je uređivao Mate Ujević (1901.–1967.) i koja je u pet svezaka otisnuta od 1941. do 1945. godine, napisao je i dvije natuknice u kojima su obrađeni hrvatski filozofi: Đuro Arnold (1853.–1941.) i Vladimir Dvorniković (1888.–1956.).⁴

Inače, prilikom očitovanja o Petrasovu članku »Estetsko područje«, Posavac je iznio i podatke koji su dvojbeni. To je učinio u monografiji *Novija hrvatska estetika* (1991.) te u članku »O filozofiji Vladimira Filipovića« (2012.). U monografiji je Petrasa odredio kao jednog od autora čije su »stanovite vrste angažmana« do 1945. godine bile »nošene nacionalnim osjećajem«, a da je nakon završetka Drugog svjetskog rata, znači nakon uspostave Jugoslavije, uslijedila njegova »apsolutna šutnja«.⁵ Dakle, Posavac je tvrdio da je Petras bio poklonik ustaškog pokreta. U članku posvećenom filozofiji Vladimira Filipovića (1906.–1984.), Posavac je pak zaključio da nije poznato »koliko je misaonih opusa i fizičkih filozofskih egzistencija prekinuto 1945. godine«, nakon čega je o Petrasu zapisao sljedeće: »prestao je djelovati pa jednostavno nestao iz javnog života«.⁶ Međutim, o dvojbenosti Posavčevih tvrdnji da su Petrasove »stanovite vrste angažmana« do 1945. godine bile »nošene nacionalnim osjećajem« svjedoči, primjerice, zapisnik Trećeg odsjeka OZNA-e za Hrvatsku od 28. studenog 1944. godine sa saslušanja hrvatskog književnika Gabrijela Cvitana (1904.–1945.). Tom prigodom Cvitan je ukazao na pedagoge koji su bili »nacionalistički orjentirani«, nakon čega je izjavio da Petras pripada brojnim pedagogima koji »pišu članke i rasprave« te su »neutralno« orijentirani.⁷ O dvojbenosti Posavčevih tvrdnji da je nakon 1945. godine uslijedila Petrasova »apsolutna šutnja«, da je Petras prestao djelovati i da je nestao iz javnog života, svjedoče i zapisi koje je 1995. godine ponudio Kovač, koji je izvijestio da je Petras, a od 1945. pa sve do 1964. godine, kada je otišao u mirovinu,⁸ predavao »metodiku na Višoj pedagoškoj školi u Splitu«.⁹ No o netočnosti Posavčevih tvrdnji svjedoče i barem četiri Petrasova članka koja su objavljena nakon Drugog svjetskog rata.¹⁰ Pritom dodajemo da je Petras bio i jedan od autora natuknica u *Filozofijskom rječniku*, koji je uređivao Vladimir Filipović, a čija su izdanja objavljena 1965., 1984. i 1989. godine.¹¹ Dakle, niti je Petras poslije 1945. godine prestao djelovati, niti je nestao iz javnog života. Štoviše, i poslije 1945. godine bio je itekako prisutan i angažiran u znanstvenoj zajednici.

U Petrasovu opusu uvelike su zastupljeni i stavovi o odgoju, kulturi i tehnici. O obilježjima i osobitostima tih disciplina Petras je promišljao u barem šest sljedećih članaka: »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« (1936.), »Kultura i odgoj« (1940.), »Filozofija u srednjoj školi« (1941./1942.), »Problematika pedagoške psihologije« (1943.), »Gradivo i oblici odgojne nastave« (1944.) te »Odgoj i tehnika« (1962.). Dakle, Petras nije bio isključivo logičar i estetičar. Nakon analize koju ćemo poduzeti u poglavljima koja slijede, bit će jasno da ga je utemeljeno smatrati i filozofom odgoja, filozofom kulture te filozofom tehnike.

2. Petrasova promišljanja o odgoju

Da je Petras, osim pitanjima koja se tiču logike i estetike, bio zaokupljen i pitanjima koja se tiču odgoja, svjedoči već i to što je članke o odgoju objavljuje tijekom čak dvadeset šest godina, točnije od 1936. do 1962. godine. Riječ je o

Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom IX-SK-82. Inače, u svojoj disertaciji Josifovski o obilježjima Petrasove logike nije pisao samo na 308. stranici nego na sveukupno tri stranice, točnije na stranicama 307–309; Srećko Kovač, »Logika u Alberta Bazale s osvrtnom na Petrasa i Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 21 (1995) 1–2, str. 265–290, str. 278; Srećko Kovač, »Moderna logika u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća«, u: Damir Barbarić, Franjo Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, zbornik radova sa znanstvenoga skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2.–4. ožujka 2006., Matica hrvatska, Zagreb 2007., str. 97–110, str. 101.

2
Zlatko Posavac, »Ususret estetičkom psihologizmu Moderne«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 15 (1989) 1–2, str. 7–43, str. 37. Da je Petras utemeljio fenomenološku estetiku u Hrvatskoj, vidi i u: Zlatko Posavac, »Hrvatska estetika prve polovice 20. stoljeća«, u: D. Barbarić, F. Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, str. 61–95, str. 84; Zlatko Posavac, »O filozofiji Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 38 (2012) 2, str. 265–314, str. 274.

3
Tonći Kokić, »Hrvatska filozofska baština: Marijan Petras o nastavi filozofije i logike«, u: Marita Brčić, Mira Matijević (ur.), *Simpozij [II.] Mediteranski korijeni filozofije*, knjižica sažetaka, Split, 27.–29. ožujka 2008., Hrvatsko filozofsko društvo, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu, Zagreb, Split 2008., str. 35.

4
M.[arijan] P.-s. [Petras], »Arnold Đuro kao filozof«, str. 641b–642a, u: natuknica »Arnold, 4. Đuro, književnik, pedagog, filozof«, str. 641a–642a, u: Mate Ujević (gl. ur.), *Hrvatska enciklopedija I, A – Automobil*, Naklada Konzorcija Hrvatske enciklopedije, Zagreb 1941.; M.[arijan] P.-s. [Petras], »[Dvorniković], 2. Vladimir«, str. 506a–b, u: natuknica »Dvorniković«, str. 506a–b, u: Mate Ujević (gl. ur.), *Hrvatska enciklopedija V, Dilatacija – Električna*, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1945.

5
Zlatko Posavac, *Novija hrvatska estetika: studije i eseji*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1991., str. 240.

6
Z. Posavac, »O filozofiji Vladimira Filipovića«, str. 274.

7
»[Gabrijel Cvitan]: Poznajem veći broj pedagoga, s kojima sam poslovno dolazio u dodir, od kojih znam da su nacionalistički orijentirani slijedeći: Dr. Vlado Petz, profesor pedagogije na sveučilištu, Stjepan Pataki, bivši 'Stevan' i 'liberalac'. Najveći broj pedagoga, koji pišu članke i rasprave, drži se neutralno. To su od glavnijih: Josip i Mato Demarin, Marijan Petras, Marijan Koletić, Vladimir Filipović, Martin Robotić, Joso Rukavina, Mato Božičević, Zlatko Špoljar. Pedagozi, koji su maknuti s položaja za NDH: Ante De Francesci, Vuk-Pavlović, Josip Baugut.« Vidi: »Zapisnik saslušanja Gabrijela Cvitana od 28. studenoga 1944.«, str. 980–988, u: Jere Jareb, »Svjedočanstvo hrvatskog književnika Gabrijela Cvitana iz jeseni 1944.«, *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003) 3, str. 973–994, str. 987.

8
Da je Petras umirovljen 1964. godine, doznali smo iz dopisa od 5. lipnja 2018. godine (Klasa: 008-02/18-01/1; Ur. broj: 341-25-01/1-18-2), koji je potpisao Tomislav Babić, službenik za informiranje i predstojnik Područne službe u Zagrebu Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje.

9
S. Kovač, »Logika u Alberta Bazale s osvrtnom na Petrasa i Filipovića«, str. 266, bilješka 5.

10
Marijan Petras, »Historija kao nastavni princip«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika grada Splita i Splitskog kotara* 4 (1954) 9–10, str. 8a–c; Marijan Petras, »Odnos prema geografskoj karti u nastavnom procesu«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika Splitskog kotara* 6 (1956) 8, str. 3a–c; Marijan Petras, »Umjetnine kao nastavna sredstva«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika Dalmacije* 8 (1958) 8–9, str. 2a–3c; Marijan Petras, »Odgoj i tehnika«, *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja* 12 (1962) 4, str. 12–22.

11
Na važnost Petrasova angažmana u *Filozofskom rječniku* ukazuje činjenica da je bio autor natuknica kao što su, primjerice, »dokaz«, »empirizam«, »fenomen«, »indukcija«, »odgoj«, »pedagogija«, »racionalizam«. Sadržaj tih natuknica vidi u: Vladimir Filipović (gl. ur.), *Filozofijski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb 1965., str. 95a–96a; 113b–115a; 129b–130a; 176b–177b; 285a; 301b–302a; 337a–338a.

barem sljedećih šest članaka: »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, »Kultura i odgoj«, »Filozofija u srednjoj školi«, »Problematika pedagoškičke psihologije«, »Gradivo i oblici odgojne nastave« te »Odgoj i tehnika«.¹²

Petrasova promišljanja o odgoju često su bila obilježena potragom za biti odgoja i odgojne funkcije ili potragom za biti, kako ih je u to vrijeme bilo uvriježeno nazivati, *uzgoja* i *uzgojne funkcije*. Štoviše, pitanje o biti odgoja Petras je smatrao ključnim za uspostavljanje pedagogije kao samostalne znanosti. Naime, osporavao je utemeljenje dotadašnje pedagogije, i to tako što je, primjerice u članku »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« (1936.), naglasio da je pedagogija »redovno prelazila preko osnovnog pitanja o biti uzgajanja, tj. o bivstvu uzgojne funkcije«.¹³ U tom članku bio je, dakle, vrlo kritičan prema pedagogiji. Četiri godine kasnije, a u članku »Kultura i odgoj« (1940.), pisao je o kriterijima koji će omogućiti bolje utemeljenje pedagogije. Tek kada bismo, uvjeren je Petras, biti odgoja odredili kao »svijesno utjecanje na nedorasla čovjeka«, postojalo bi opravdanje za »postanak i razvitak posebne nauke o tom utjecaju«.¹⁴

Osim što je kritizirao pedagogiju, a zatim nastojao ponuditi kriterije koji bi omogućili njezino bolje utemeljenje, Petras je, i to u članku »Gradivo i oblici odgojne nastave« (1944.), promišljao o biti odgoja iz perspektive sastavnica pedagogije, kao i o biti odgojne funkcije iz perspektive odgojne prakse. Glavnim obilježjima biti odgoja pritom je prepoznao odnose između odgajnika, odgajatelja i odgojne vrijednosti, koji su, kako kaže, u odgojnoj djelatnosti »organički povezani«.¹⁵ Kada je riječ o biti odgojne funkcije iz perspektive odgojne prakse, Petras je smatrao da je odgojna funkcija:

»... u biti svojoj ne samo izraz odnosno odraz ljudskoga života, nego povrh toga moguć i potreban njegov upravljač, ne samo izraz kulturnog duha, nego i elemenat oduhovljavanja kulture. Tada je razumljivo, da se i problematika odgajanja razvija i izgrađuje na neizbježivom razponu više ili manje očite opreke, koja se ukazuje između životne stvarnosti i životnog ideala, prirode i kulture, činjenice i vrijednosti, subjektivnosti i objektivnosti.«¹⁶

Na neodvojivost faktora koji čine biti odgoja i koji imaju ključnu ulogu u odgojnoj funkciji, upućuju i Petrasova promišljanja objavljena u članku »Odgoj i tehnika« (1962.). U njemu je Petras ukazao i na, primjerice, moguće opasnosti upotrebe tehnike u odgojno-obrazovnom procesu. Šezdesetih godina 20. stoljeća tehnika je, naime, bila sve prisutnija u čovjekovu svakodnevnom životu, pa i u odgojno-obrazovnom procesu. U članku »Odgoj i tehnika« Petras je ukazivao na opasnosti prevladavanja tehnike u odgojno-obrazovnom procesu, posebice zato što je bio uvjeren da bi presnažan utjecaj tehnike mogao dovesti do isključenja odgajatelja iz nastavnog procesa, a što bi za posljedicu moglo imati i ukidanje odgojne funkcije.¹⁷

Kada je pisao o pedagogiji, Petras se potpomagao fenomenologijom. Uporište za tu tvrdnju pruža članak »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« jer se u njemu očitovao o ulozi fenomenologije u osamostaljivanju pedagogije kao zasebne znanosti. Kao glavni zadatak, kako je naziva, »pedagoškičke fenomenologije«, prepoznao je ovaj: »ispravno uočiti predmet pedagogije u njegovu bivstvu«.¹⁸ Da je zaokupljenost bivstvom jedan od zadataka fenomenologije, moguće je doznati i od, primjerice, Vladimira Filipovića, Petrasova suvremenika koji je u članku »Pedagogija i aksiologija« (1934.) zapisao da fenomenologija nije znanost o činjenicama, nego o bivstvima, pa dodao da je utemeljitelj fenomenologije »veliki logičar Edmund Husserl«.¹⁹

Dakle, u člancima koje je posvetio odgoju i odgojnoj funkciji, Petras se iskazao kao filozof odgoja. To potvrđuje i sadržaj članka »Filozofija u srednjoj školi« (1941./1942.), u kojem se očitovao o ulozi filozofije u odgoju. Naime, Petras je bio uvjeren da je:

»... filozofija kao osnovna duhovna radnja čovjeka bitni elementat i u odgoju.«²⁰

Da je Petrasa utemeljeno smatrati filozofom odgoja, najbolje dokazuju njegova propitivanja o biti odgoja i odgojne funkcije. Upravo je to, kao što ističe Milan Polić (1946.–2015.), u skladu sa zadatkom filozofije odgoja, koji se sastoji od toga da »promišljajući bit odgoja kritički osvjetli mogućnosti i pokušaje njegove instrumentalizacije«.²¹ Naime, filozofija odgoja, kao što tvrdi, primjerice, Aleksandra Golubović, »propituje bit odgoja«.²² Da je Petras bio filozof odgoja, dokazuje i njegov kritički pristup pedagogiji kao zasebnoj znanosti. Upravo se u tome otkriva, ponovno se oslanjamo na Polićeve stavove, zadatak filozofije odgoja: ona »u pitanje dovodi i pedagogiju, pa i sebe samu, jer je to u njezinoj biti«.²³

Međutim, ne smijemo zanemariti činjenicu da je Petras u jednom slučaju zauzeo i kritički stav prema filozofiji odgoja kao mogućoj krajnosti u pedagogiji. Naime, u članku »Problematika pedagoške psihologije« (1943.) upozorio je na mogućnost da pedagogija zapadne u pedagoški psihologizam, a koji pretpostavlja da svi pedagoški problemi »polaze od djeteta« i od njegove prirode, ili da zapadne u filozofiju odgoja koja teleološke probleme pedagogije »može rješavati bilo na temelju etike, bilo na temelju aksiologije ili filozofije kao cjeline«.²⁴

Usprkos tome što je filozofiju odgoja smatrao krajnošću u odnosu prema pedagogiji, to ipak ne znači da je Petras bio protivnik filozofije odgoja. Štoviše, zbog toga što je odgoj razmatrao u šest članaka objavljenih u razdoblju od dvadeset šest godina (1936.–1962.), zatim zbog toga što je u tim člancima

12

Marijan Petras, »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 77 (1936) 10, str. 406–416; Marijan Petras, »Kultura i odgoj«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81 (1940) 10, str. 395–402; Marijan Petras, »Filozofija u srednjoj školi«, *Nastavni vjesnik* 50 (1941/1942) 3, str. 209–219; Marijan Petras, »Problematika pedagoške psihologije«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 84 (1943) 5–6, str. 129–140; Marijan Petras, »Gradivo i oblici odgojne nastave«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 85 (1944) 5–6, str. 129–143; Marijan Petras, »Odgoj i tehnika«, *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja* 12 (1962) 4, str. 12–22.

13

M. Petras, »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, str. 406.

14

M. Petras, »Kultura i odgoj«, str. 396.

15

M. Petras, »Gradivo i oblici odgojne nastave«, str. 129.

16

Ibid.

17

»Ona [tehnika] nekim vidovima kao da sve više potiskuje nekad u svakom pogledu dominantnu i neposrednu ulogu ličnosti pedagoga-nastavnika i njegove žive riječi, dajući naslućivati da bi ga u perspektivi budućnosti mogla gotovo sasvim nadomjestiti aparatura-ma za nastavne procese, nazivale se one roboti

ili kako drukčije. Pritom se, dakako, može postaviti umjesno pitanje, da li je to doista stopostotno ostvarljivo i da li bi uopće trebalo za tim težiti da u odgojno-obrazovnom procesu faktor odgajatelja suviše izbljedi, pa štaviše da se sasvim izgubi, što bi u krajnjoj liniji predstavljalo negaciju odgojne funkcije.« Vidi: M. Petras, »Odgoj i tehnika«, str. 19–20.

18

M. Petras, »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, str. 414.

19

Vladimir Filipović, »Pedagogija i aksiologija«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75 (1934) 5, str. 199–210, str. 207, bilješka 11.

20

M. Petras, »Filozofija u srednjoj školi«, str. 210.

21

Milan Polić, *K filozofiji odgoja*, Znamen, Institut za pedagoški istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1993., str. 11.

22

Aleksandra Golubović, »Filozofija odgoja«, *Riječki teološki časopis* 18 (2010) 2, str. 609–623, str. 613.

23

M. Polić, *K filozofiji odgoja*, str. 14.

24

M. Petras, »Problematika pedagoške psihologije«, str. 130.

nastojao otkriti bit odgoja i bit odgojne funkcije, kao i zbog toga što je pedagogiji pristupao kritički služeći se fenomenološkim propitivanjima, Petras je nedvojbeno bio filozof odgoja.

3. Petrasova promišljanja o kulturi

Petrasov opus sadrži i stavove o kulturi. Potvrdu tome ponajprije pruža članak »Kultura i odgoj«, koji je u cijelosti posvećen kulturi, kao i članci »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« te »Odgoj i tehnika«, u kojima kultura nije bila u središtu Petrasova interesa, ali su i u njima zastupljena promišljanja koja se tiču te discipline.

Najopširniju i najupečatljiviju odredbu kulture Petras je, očekivano, ponudio u članku »Kultura i odgoj«. U njemu je zapisao sljedeće:

»Kultura, obično shvaćena kao realni, konkretni predstavnik vrednosnog kozmosa autoritativno se ističe u smislu objektivne norme za koju treba založiti sve duševne snage i učiniti ih što adekvatnijima toj normi. (...) Svaka kultura, ako je do[s]ta kultura, ujedno je kultiviranje t. j. poštivanje i njegovanje objektivnih vrijednosti kao i kultiviranje t. j. njegovanje, razvijanje i oplemenjivanje duhovnih snaga pojedinih subjekata (cultura animi).«²⁵

Ti stavovi otkrivaju da je za Petrasovo razumijevanje kulture bio presudan odnos između kulture i odgoja. To potvrđuje i tvrdnja da su odgoj i kultura »nedvojive duhovne manifestacije čovječjeg bića, proizašle iz iste kulturne pratežnje«, zbog čega je Petras zaključio da je odgoj instrument kulture u jednakoj mjeri kao što je kultura instrument odgoja.²⁶ Osim toga, ti stavovi upućuju i na to da je Petras razlikovao objektivnu od subjektivne kulture, pri čemu se objektivna kultura ostvaruje njegovanjem objektivnih vrijednosti čovječanstva, dok se subjektivna kultura odnosi na njegovanje subjektivnih vrijednosti pojedinaca. No članak »Kultura i odgoj« razotkriva i Petrasove stavove o naravi odnosa između subjektivne (realne) i objektivne (idealne) kulture. Taj odnos obilježen je, kako je Petras naziva, polarnom oprekom.²⁷ Premda je njihov odnos odredio oprečnim, smatrao je da subjektivna kultura ipak ostvaruje neposredan učinak na oblikovanje objektivne kulture. Zadatak realizacije tog učinka Petras je povjerio pojedincu koji nakon izgradnje subjektivne (vlastite) kulture mora doprinositi izgradnji objektivne kulture. O tome je zabilježio sljedeće:

»Ne valja naime previdjeti da je svaki vrednosni (duhovni) akt u isti mah *akt subjektivne kulture* kao i *akt objektivne kulture*. (...) Neosporno je, da se upravo ovdje osjeća potreba nekog doista *neutralnog* vrednosnog foruma, koji bi objektivnoj kulturi podavao biljeg organizma i upravo time je u njenom bivstvu sačuvao, ne doduše kao nepromjenljivi sistem kulturnih sadržaja, nego kao vječno dinamički princip organskog povezivanja i smislenog reguliranja kulture kao cjeline.«²⁸

O odnosu kulture i odgoja, Petras se očitovao i u članku »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«. U njemu je objasnio ulogu odgoja u razvoju sklonosti pojedinaca prema kulturi. Prema njegovu mišljenju, odgoj nije »podavanje duhovnih odn. kulturnih sadržaja (...) i 'otvaranje očiju' za vrednosni kosmos«, nego je i »'volja za kulturnu volju'« ili, kako kaže, »*kultura kulture*, odnosno u psihologijskom aspektu *cultura culturae animi*«. ²⁹ Dakle, osim što je odgoj smatrao sredstvom prenošenja kulturnih vrijednosti, njegovu ulogu sagledavao je i u službi pripreme pojedinca za izgradnju sklonosti kulturnim sadržajima, točnije u službi izgradnje i razvoja subjektivne kulture.

Svoje stavove o kulturi Petras je izložio i u članku »Odgoj i tehnika«. To je učinio onda kada je promišljao o odnosu između kulture i tehnike. Taj odnos prikazao je kao uzajaman i neraskidiv, smatrajući da tehnika nema svrhu u sebi, nego svoju svrhu zadobiva tek u odnosu prema kulturi.³⁰ Na prožetost

kulture i tehnike upućuje i to da je Petras odredbu kulture oblikovao u njezinu odnosu prema tehnici, pri čemu je zapisao da je kultura:

»... suvisli skup životnih vrijednosti ostvarenih u ljudskom društvu, a tehnika kao sredstvo, instrumentacija za to ostvarenje.«³¹

U određivanju kulture Petras je značajnu ulogu pridao i filozofiji. U članku »Kultura i odgoj« tako je smatrao da je shvaćanje i oblikovanje objektivne kulture »vijekovna, a ujedno i iskonska potreba čovjeka«, koja je istodobno i čovjekova »filozofijska težnja«.³² No u tom je članku ukazao i na pedagošku (subjektivnu) te filozofsku (objektivnu) sastavnicu funkcije odgoja u oblikovanju kulture. Filozofsku funkciju odgoja pritom je razumijevao kao »pendant pedagozijskoj funkciji« ili kao onu koja je »kultura objektivne kulture«, što potvrđuje sljedeća rečenica:

»Imajući u vidu idealnu kulturu kao filozofijsku koncepciju što organskim svojim obilježjem uopće *omogućuje* i konstituira realnu kulturu kao *kulturu*, valja priznati, da je realna kultura, kako u cjelini, tako i u pojedinim komponentama toliko kulturna, koliko je filozofična.«³³

Petras se, dakle, o kulturi očitovao u trima člancima objavljenima u razdoblju od 1936. do 1962. godine. Njihov sadržaj otkriva da je Petras bio filozof kulture. To što se promišljanjima o obilježjima i osobitostima kulture bavio upravo u tom razdoblju, uopće i nimalo ne čudi jer je, kako doznajemo od Posavca, tijekom Drugog svjetskog rata kulturna djelatnost »na svim planovima intenzivirana«, zbog čega je filozofija kulture postala »specifikum vremena«.³⁴

Da je Petras bio filozof kulture, dokazuje to što je kulturu određivao u odnosu prema trima disciplinama: odgoju, tehnici i filozofiji. Kao što tvrde Delfa Bartulović Barnjak, Stipe Buzar i Marko First, zadatak filozofije kulture sastoji se upravo u potrazi za odredbom kulture »koja što bolje obuhvaća sve aspekte tog područja [kulture]«, a služeći se »definicijama i istraživanjima drugih humanističkih i društvenih disciplina«.³⁵ Osim toga, da je Petras bio filozof kulture potvrđuje i to što je u člancima posvećenima kulturi ustrajao na isticanju uloge filozofije u čovjekovoj težnji za oblikovanjem objektivne (idealne) kulture. Pridavanje istaknutog mjesta filozofiji u promišljanjima o kulturi nalazi se u središtu filozofije kulture jer je, kako tvrdi, primjerice,

25

M. Petras, »Kultura i odgoj«, str. 397, 398.

26

Ibid., str. 395, 397.

27

Ibid., str. 398.

28

Ibid., str. 397, 401.

29

M. Petras, »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, str. 410–411.

30

»Svrha tehnike i svih njenih ostvarenja nije dakle u njoj samoj, već izvan nje, u rezultati-
ma njenog funkcioniranja u samom ljudskom
društvu i zadovoljavanju neodoljive potrebe
čovjeka, da život u svim njegovim vidovima
učini lakšim, boljim i ljepšim, drugim riječi-
ma: kulturnijim i humanijim. (...) Tehnika
i kultura očito su dvije zapravo neodvojive
strane u stvarnosti ljudskog života sagleda-

nog u njegovoj cjelini. (...) tada bi se njihov
uski uzajamni odnos mogao donekle slikovito
formulirati ovako: *kultura bez tehnike je kao
ljudsko biće bez kostura, tehnika bez kulture
jest kao kostur bez ljudskog bića.*« Vidi: M.
Petras, »Odgoj i tehnika«, str. 13.

31

Ibid.

32

M. Petras, »Kultura i odgoj«, str. 401.

33

Ibid.

34

Z. Posavac, »Hrvatska estetika prve polovice
20. stoljeća«, str. 61.

35

Delfa Bartulović Barnjak, Stipe Buzar, Marko
First, »Filozofija kulture«, u: Kristijan Krkač
(ur.), *Uvod u filozofiju*, Mate d.o.o., Zagreb
2009., str. 291–306, str. 291.

Ante Vukasović, smisao filozofije kulture taj da kulturu mora »permanentno proučavati, filozofijski osvjetljavati, izgrađivati.«³⁶

Zbog nastojanja da ponudi odredbu kulture koja će biti obuhvatna i koja će biti upotpunjena sadržajima iz drugih disciplina (odgoj, tehnika i filozofija), te zbog pridavanja iznimno važne uloge filozofiji u uspostavljanju objektivne kulture, Petrasa zasigurno treba odrediti i kao filozofa kulture.

4. Petrasova promišljanja o tehnici

Opus hrvatskog filozofa Marijana Petrasa sadrži i zapise o tehnici. Promišljanja o toj disciplini Petras je izložio u članku »Odgoj i tehnika«. U njemu se bavio odnosom između odgoja, kulture i tehnike, kao i utjecajem tehnoloških dostignuća na pojedinca, društvo i prirodu. U članku »Odgoj i tehnika« Petras je najprije zapisao da tehnika:

»... predstavlja smišljene, na nauci zasnovane postupke i ostvarenja (počevši od najjednostavnije poluge do najkompliciranijih strojeva i naprava), kojima čovjek podvrgava prirodu i njene sile u svrhu zadovoljenja svojih različitih životnih potreba i ciljeva.«³⁷

Dakle, kao temeljno obilježje tehnike Petras je prepoznao utemeljenost tehnike na znanstvenim spoznajama i dostignućima, dok je njezinu svrhu pronalazio u čovjekovu korištenju prirodom. Štoviše, tehnički napredak i razvitak neodvojivo je vezan uz, ističe Petras, »kulturni život ljudskog društva i njegov humani smisao« jer bi, u protivnom, ljudski život bio »najprimitivnije životarenje na nivou surove biološke prirode.«³⁸

Iako je smatrao da napredak društva uvelike počiva na ovladavanju prirodom pomoću onakve tehnike koja će se zasnivati na znanosti, Petras je promišljao i o primjerenosti upotrebi tehničkih dostignuća. Naime, poručio je da tehnika mora biti »nošena humanim etosom« i da mora činiti »moćnu polugu kojom čovjek ne samo razumijeva, nego i *izmjenjuje* svijet na korist, dobrobit i napredak ljudske zajednice.«³⁹ Premda je ukazivao na dobrobit tehnike za čovječanstvo, Petras tehnici nipošto nije pristupao isključivo afirmativno, nego je sagledavao i njezine negativne učinke. To potvrđuje zapis da čovjek tehniku, osim što je koristi i unapređuje na svoju korist i boljitak, upotrebljava i kao »instrument destrukcije i dehumanizacije ljudskog života, a u krajnjoj liniji i kao instrumenat uništenja cjelokupnog čovječanstva.«⁴⁰ Dakle, Petras je bio itekako svjestan štetnih posljedica koje bi uslijed neodgovornog korištenja tehnike mogli snositi bilo pojedinac, bilo društvo, bilo priroda.

Propitivanje pozitivnih i negativnih učinaka tehničkog napretka na suvremeno društvo jedan je od onih razloga zbog kojih je Petrasa utemeljeno odrediti i kao filozofa tehnike. Da je upravo razmatranje mogućih učinaka tehnike na pojedinca, društvo i prirodu jedno od glavnih obilježja filozofije tehnike, osnažuju i tvrdnje koje su 2009. godine objavili danski filozofi Olsen Friis, Pedersen i Hendricks u uvodu zbornika *A Companion to the Philosophy of Technology*.⁴¹ Razmatranju učinaka tehnike Petras je pristupio iz etičke perspektive. To potvrđuju njegovi stavovi u preostalom dijelu članka, posebice u dijelu koji se odnosi na sagledavanje tehnike u odnosu prema ljudskim vrijednostima. Jedan od takvih stavova je i sljedeći:

»Rođena i razvijena u ljudskom društvu, tehnika ima svoj *raison d'être* samo u vidu humanih vrednota, te ekonomskog i kulturnog napretka, samo kao dobro sredstvo za dobru svrhu, kao čovjekov instrumenat za čovjeka i čovječstvo.«⁴²

Usprkos tome što je smatrao da zloupotreba tehnike ima dugoročno štetne posljedice za ljudsko društvo, Petras je naglasio da se razlozi zloupotrebe

tehnike ne nalaze u tehnici, nego u čovjeku. Zbog toga je zabilježio da se ljudi ne bi trebali boriti protiv tehnike, nego protiv »nehumanih natruha u čovjeku i ljudskom društvu«. ⁴³ Za tu borbu nisu, napominje Petras, dovoljni samo intelektualna zrelost i vještina u izradi tehničkih sredstava, već je potrebna i »odgovarajuća *moralna* visina i doraslost koja treba da uporedo kroči s tehničkim napretkom«. ⁴⁴ Takvu moralnu doraslost Petras nije zahtijevao samo od pojedinca, nego i od društva. Taj zahtjev iskazao je ovako:

»Od tehničke svijesti i kulturne savjesti pojedinaca i društvene zajednice ovisno je svrsishodno usmjeravanje tehničkog razvitka i iskorištavanje tehničkih postignuća.« ⁴⁵

Interdisciplinarni pristup tehnici, a koji se u ovom slučaju sastoji od pristupa koji počiva na etici, jest sljedeći razlog zbog kojega je Petrasa opravdano odrediti kao filozofa tehnike. Naime, filozofija tehnike je, kao što to tvrdi američki filozof znanosti Valentine R. Dusek, područje filozofije koje svoje spoznaje crpi iz širokog spektra filozofskih disciplina, pa tako i iz etike. ⁴⁶

Naposljetku, jednu od važnih uloga u izgradnji suvremenog društva koje treba kročiti ukorak s tehničkim napretkom Petras je pridao i odgoju. Da je odgoj disciplina koja je bila itekako bitna prilikom njegovih promišljanja o tehnici, svjedoči stav da je vrlo teško naći dvije discipline koje bi poput tehnike i odgoja bile povezane tolikim nitima »s problematikom cjelokupnog društvenog života i razvitka«. ⁴⁷ Tu tvrdnju Petras je potkrijepio onda kada je sagledavao načine kojima će se moći izbjeći zloupotreba tehnike u odgojno-obrazovnom procesu. Naime, smatrao je da zloupotrebu tehnike u odgojno-obrazovnom procesu nije moguće spriječiti bijegom od tehnike, a ni prevelikim oslanjanjem na tehnička dostignuća, nego da će zloupotrebu tehnike spriječiti odgoj jer jedino »odgajateljska humana intencija« može omogućiti korištenje tehnike kao

36

Ante Vukasović, »Smisao za pedagogijska nastojanja i odgojne vrednote. Posvećeno uspomeni na Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985) 1–2, str. 183–193, str. 185.

37

M. Petras, »Odgoj i tehnika«, str. 13.

38

Ibid.

39

Ibid.

40

Ibid.

41

»The philosophy of technology taken as a whole is an understanding of the consequences of technological impacts relating to the environment, the society and human existence.« [»Uzeta u cijelosti, filozofija tehnike razumijevanje je posljedica i tehnoloških utjecaja na okoliš, društvo i ljudsku opstojnost.«] Vidi: Jan Kyrre Berg Olsen [Friis], Stig Andur Pedersen, Vincent F.[ella Rune Møller] Hendricks, »Introduction«, u: Jan Kyrre Berg Olsen [Friis], Stig Andur Pedersen, Vincent F.[ella Rune Møller] Hendricks (ur.), *A Companion to the Philosophy of Technology*, Wiley-Blackwell, Chichester 2009., str. 1–3, str. 1.

42

M. Petras, »Odgoj i tehnika«, str. 14.

43

Ibid.

44

Ibid.

45

Ibid.

46

»Philosophy of technology is a field of philosophy that involves a wide variety of branches of philosophy. Philosophy of technology involves philosophy of science, theory of knowledge, philosophy of action, ethics, political philosophy, and may involve aesthetics, metaphysics and philosophy of religion as well.« [»Filozofija tehnike polje je filozofije koje uključuje široku raznolikost filozofije. Filozofija tehnike uključuje filozofiju znanosti, teoriju znanja, filozofiju akcije, etiku, političku filozofiju te također može uključivati estetiku, metafiziku i filozofiju religije.«] Vidi: Val[entine R.] Dusek, »Introduction: Philosophy and Technology«, u: J. K. B. Olsen [Friis], S. A. Pedersen, V. F. [R. M.] Hendricks (ur.), *A Companion to the Philosophy of Technology*, str. 131–140, str. 133.

47

M. Petras, »Odgoj i tehnika«, str. 12.

oruđa koje će doprinijeti dobrobiti čovječanstva.⁴⁸ No u članku »Odgoj i tehnika« Petras je upozorio i na neizbježnost upotrebe tehnike u suvremenom odgojno-obrazovnom procesu. Naime, bio je svjestan da je tehnika »conditio sine qua non suvremenog (i budućeg) odgoja«, zbog čega je zaključio da se uloga tehnike u odgoju ogleda u tome da »teže dokučive odgojno-obrazovne ciljeve i humane ideale učini što ostvarljivijima na što širem društvenom planu.«⁴⁹

Petrasovo posezanje za odgojem pri razmatranju tehnike dodatno osnažuje tvrdnju da je njegov pristup tehnici imao interdisciplinarni karakter. To je, podsjećamo, jedno od obilježja filozofije tehnike jer se, ponovno prema zapisima Olsena Friisa, Pedersena i Hendricksa, filozofija tehnike uvelike koristi i onim spoznajama koje spadaju u područje društvenih znanosti.⁵⁰

Premda je razmatranja o tehnici izložio tek u jednom članku, dakle u članku »Odgoj i tehnika«, sadržaj tog članka, kao i pristup koji je u njemu primijenjen, otkrivaju da je Petras bio i filozof tehnike. Tu tvrdnju zasnivamo ponajprije na tome što je propitivao pozitivne i negativne učinke tehnike te njezinih dostignuća na pojedinca, društvo i prirodu, no zasnivamo je i na tome što je tehniku sagledavao iz perspektive drugih disciplina, posebice iz perspektive etike i odgoja.

5. Zaključak

Velik dio opusa hrvatskog filozofa Marijana Petrasa (1912.–2004.) posvećen je promišljanjima o odgoju, kulturi i tehnici. To potvrđuje sljedećih šest Petrasovih članaka: »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« (1936.), »Kultura i odgoj« (1940.), »Filozofija u srednjoj školi« (1941./1942.), »Problematika pedagoške psihologije« (1943.), »Gradivo i oblici odgojne nastave« (1944.) te »Odgoj i tehnika« (1962.).

Petras se o odgoju očitovao u svih šest navedenih članaka. U njima se najčešće usmjerio na propitivanje biti odgoja i na propitivanje biti odgojne funkcije. Uz to, njegova promišljanja o odgoju obilježena su i kritikom pedagogije kao samostalne znanosti, pri čemu je toj problematici pristupao iz perspektive fenomenologije.

Promišljanjima o kulturi Petras se bavio u trima člancima: u članku »Kultura i odgoj«, u članku »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse« i u članku »Odgoj i tehnika«. U njima je kulturu sagledavao u odnosu prema odgoju, tehnici i filozofiji. Neizostavnu ulogu u oblikovanju i izgradnji kulture pritom je dodijelio filozofiji, dok je težnju za izgradnjom kulture odredio kao filozofsku. Stavove o tehnici Petras je zapisao u članku »Odgoj i tehnika«. U njemu se usredotočio na utjecaje tehničkog napretka na pojedinca, društvo i prirodu, pri čemu je u obzir uzeo pozitivne i negativne učinke tehnike. Isto tako, ukazao je na etičke implikacije utjecaja tehničkog napretka na društvo, no ukazao je i na ulogu odgoja u oblikovanju humanijeg pristupa tehnici.

Dakle, u šest članaka koje je objavio u razdoblju od dvadeset šest godina (1936.–1962.), Petras je promišljao o odgoju, kulturi i tehnici. Na temelju pristupa koji je u tim člancima zagovarao, ali i na temelju filozofskih obilježja kojima ti članci obiluju, Petrasa je, osim kao logičara te estetičara, opravdano odrediti i kao filozofa odgoja, kao filozofa kulture i kao filozofa tehnike.

Literatura

Bartulović Barnjak, Delfa; Buzar, Stipe; First, Marko (2009): »Filozofija kulture«, u: Krkač, Kristijan (ur.), *Uvod u filozofiju*. Zagreb: Mate d.o.o. 2009., str. 291–306.

Dusek, Val[entine R.] (2009): »Introduction: Philosophy and Technology«, u: Olsen [Friis], Jan Kyrrre Berg; Pedersen, Stig Andur; Hendricks, Vincent F.[ella Rune Møller] (ur.), *A Companion to the Philosophy of Technology*. Chichester: Wiley-Blackwell 2009., str. 131–140.

Filipović, Vladimir (1934): »Pedagogija i aksiologija«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 75 (1934) 5, str. 199–210.

Golubović, Aleksandra (2010): »Filozofija odgoja«, *Riječki teološki časopis* 18 (2010) 2, str. 609–623.

Josifovski, Jonče A (1964): *Teorijata na poznanieto i formalnata logika kaj Jugoslovenite od XIX vek do II svetovna vojna*, doktorska disertacija, Skopje: [s. n.], 1964.

Zbirka doktorata i magisterija Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod signaturom IX-SK-82.

Kocić, Tonči (2008): »Hrvatska filozofska baština: Marijan Petras o nastavi filozofije i logike«, u: Brčić, Marita; Matijević, Mira (ur.), *Simpozij [II.] Mediteranski korijeni filozofije*, knjižica sažetaka, Split, 27.–29. ožujka 2008. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo; Split: Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu 2008., str. 35.

Kovač, Srećko (1995): »Logika u Alberta Bazale s osvrtom na Petrasa i Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 21 (1995) 1–2, str. 265–290.

Kovač, Srećko (2007): »Moderna logika u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća«, u: Barbarić, Damir; Zenko, Franjo (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, zbornik radova sa znanstvenoga skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2.–4. ožujka 2006. Zagreb: Matica hrvatska 2007., str. 97–110.

Olsen [Friis], Jan Kyrre Berg; Pedersen, Stig Andur; Hendricks, Vincent F.[ella Rune Møller] (2009): »Introduction«, u: Olsen [Friis], Jan Kyrre Berg; Pedersen, Stig Andur; Hendricks, Vincent F.[ella Rune Møller] (ur.), *A Companion to the Philosophy of Technology*. Chichester: Wiley-Blackwell 2009., str. 1–3.

Petras, Marijan (1936): »Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 77 (1936) 10, str. 406–416.

Petras, Marijan (1940): »Kultura i odgoj«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 81 (1940) 10, str. 395–402.

P.-s. [Petras], M.[arijan] (1941): »Arnold Đuro kao filozof«, str. 641b–642a, u: natuknica »Arnold, 4. Đuro, književnik, pedagog, filozof«, str. 641a–642a, u: Ujević, Mate (gl. ur.), *Hrvatska enciklopedija I, A – Automobil*. Zagreb: Naklada Konzorcija Hrvatske enciklopedije 1941.

Petras, Marijan (1941/1942): »Filozofija u srednjoj školi«, *Nastavni vjesnik* 50 (1941/1942) 3, str. 209–219.

Petras, Marijan (1943): »Problematika pedagoške psihologije«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 84 (1943) 5–6, str. 129–140.

Petras, Marijan (1944): »Gradivo i oblici odgojne nastave«, *Napredak: časopis za pedagogiju* 85 (1944) 5–6, str. 129–143.

P.-s. [Petras], M.[arijan] (1945): »[Dvorniković], 2. Vladimir«, str. 506a–b, u: natuknica »Dvorniković«, str. 506a–b, u: Ujević, Mate (gl. ur.), *Hrvatska enciklopedija V, Dilatacija – Električna*. Zagreb: Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda 1945.

Petras, Marijan (1954): »Historija kao nastavni princip«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika grada Splita i Splitskog kotara* 4 (1954) 9–10, str. 8a–c.

Petras, Marijan (1956): »Odnos prema geografskoj karti u nastavnom procesu«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika Splitskog kotara* 6 (1956) 8, str. 3a–c.

48

»Očito je da se u okviru takve problematike [zloupotrebe tehnike u odgojno-obrazovnom procesu] ne može izlaz tražiti ni u negativističkom bježanju od tehnike, kao ni u tehnokratskoj hipertrofiji tehnike, već u nastojanju da se i u izrazito tehniziranom odgoju stalno osjeća i trajno afirmira odgajateljska humana intencija, kojoj tehnički mehanizmi, pa ma koliko komplicirani i 'čudovišni' bili, služe samo kao svrsishodna instrumentacija.« Vidi: *ibid.*, str. 20.

49

Ibid., str. 22.

50

»The philosophy of technology is highly interdisciplinary: it consists of insights from different kinds of technologies, from a variety of

epistemological approaches, the humanities, social science, natural science, sociology, psychology, engineering sciences, different philosophical schools of thought, i.e. pragmatism, analytical philosophy, and phenomenology.« [»Filozofija tehnike visoko je *interdisciplinarna*: sastoji se od uvida koji potječu iz različitih vrsta tehnologija, od raznovrsnih epistemoloških pristupa, humanističkih znanosti, društvenih znanosti, prirodnih znanosti, sociologije, psihologije, inženjerskih znanosti, različitih filozofijskih škola mišljenja, npr. pragmatizma, analitičke filozofije i fenomenologije.«] Vidi: J. K. B. Olsen [Friis], S. A. Pedersen, V. F. [R. M.] Hendricks, »Introduction«, str. 1.

- Petras, Marijan (1958): »Umjetnine kao nastavna sredstva«, *Školski vjesnik: list prosvjetnih radnika Dalmacije* 8 (1958) 8–9, str. 2a–3c.
- Petras, Marijan (1962): »Odgoj i tehnika«, *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i prosvjetna pitanja* 12 (1962) 4, str. 12–22.
- P.[etras], M.[arijan] (1965): »dokaz«; »empirizam«; »fenomen«; »indukcija«; »odgoj«; »pedagogija«; »racionalizam«, u: Filipović, Vladimir (gl. ur.), *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska 1965., str. 95a–96a; 113b–115a; 129b–130a; 176b–177b; 285a; 301b–302a; 337a–338a.
- Polić, Milan (1993): *K filozofiji odgoja*. Zagreb: Znamen / Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1993.
- Posavac, Zlatko (1989): »Ususret estetičkom psihologizmu Moderne«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 15 (1989) 1–2, str. 7–43.
- Posavac, Zlatko (1991): *Novija hrvatska estetika: studije i eseji*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo 1991.
- Posavac, Zlatko (2007): »Hrvatska estetika prve polovice 20. stoljeća«, u: Barbarić, Damir; Zenko, Franjo (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, zbornik radova sa znanstvenoga skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2.–4. ožujka 2006. Zagreb: Matica hrvatska 2007., str. 61–95.
- Posavac, Zlatko (2012): »O filozofiji Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 38 (2012) 2, str. 265–314.
- Vukasović, Ante (1985): »Smisao za pedagogijska nastojanja i odgojne vrednote. Posvećeno uspomeni na Vladimira Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985) 1–2, str. 183–193.
- »Zapisnik saslušanja Gabrijele Cvitana od 28. studenoga 1944.«, str. 980–988, u: Jareb, Jere, »Svjedočanstvo hrvatskog književnika Gabrijele Cvitana iz jeseni 1944.«, *Časopis za suvremenu povijest* 35 (2003) 3, str. 973–994.

Demian Papo, Hrvoje Potlimbrzović

**Marijan Petras: Philosopher of Education,
Philosopher of Culture, and Philosopher of Technology**

Abstract

Besides on logic and aesthetics, the opus of the Croatian philosopher Marijan Petras (1912–2004) contains his records on education, culture, and technology. Petras expressed his thoughts on the three disciplines in the following six articles: "Funkcija uzgajanja u aspektu teorije i prakse" ("Function of Education in the Aspect of Theory and Practice") from 1936, "Kultura i odgoj" ("Culture and Education") from 1940, "Filozofija u srednjoj školi" ("Philosophy in High School") from 1941/1942, "Problematika pedagoške psihologije" ("Problems of Pedagogical Psychology") from 1943, "Gradivo i oblici odgojne nastave" ("Teaching Materials and Forms of Educational Teaching") from 1944, and "Odgoj i tehnika" ("Education and Technology") from 1962.

All of the abovementioned articles contain Petras' claims on education. The claims were regularly characterized by his pursuit of the essence of education, by his pursuit of the essence of the educational function, as well as by his phenomenological questioning of the foundations of pedagogy as an autonomous science. Petras expressed his attitudes on culture in three articles: in the article "Culture and Education", in the article "Function of Education in the Aspect of Theory and Practice", and in the article "Education and Technology". In these articles, Petras considered culture in its relationship towards education, technology and philosophy, concluding that philosophy is crucial for the foundation of culture. Petras published his thoughts on technology in the article "Education and Technology". In that article, he wrote on both positive and negative effects of technology on the individual, the society, and nature. In doing so, Petras considered those effects from an ethical and educational perspective, since he advocated an approach to technology which would be more humane.

Therefore, Petras was neither just a logician nor an aesthetician. Judging by the contents and the character of his attitudes regarding education, culture and technology, it is justified to conclude that he was a philosopher of education, philosopher of culture and philosopher of technology.

Key words

Marijan Petras, philosophy of education, philosophy of culture, philosophy of technology